

Σίμος Παπαδόπουλος

Αναπλ. Καθηγητής, ΠΤΔΕ, ΔΠΘ

e-mail: sypapado@eled.duth.gr w-s: <http://simospapadopoulos.com/>

Παπαδόπουλος, Σ. (2019). Εμείς ‘οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι’: Η Παιδαγωγική του Θεάτρου στη διδασκαλία του ποιήματος. Στο Μπ. Γιαννούλη, Μ. Κουκουνάρας- Λιάγκης (επιμ.), *Θέατρο και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση: Ουτοπία ή Αναγκαιότητα;* (σσ. 478-486). Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο και τις Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση.

Εμείς ‘οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι’: Η Παιδαγωγική του Θεάτρου στη διδασκαλία του ποιήματος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας και, ειδικότερα, του Ποιήματος στο σχολείο με τη χρήση θεατρικών τεχνικών παραμένει ακόμα και σήμερα, παρά την εδώ και δεκαετίες θεωρητική θεμελίωσή της και την επιστημονική της εδραίωση στο πεδίο της Παιδαγωγικής και Διδακτικής Επιστήμης, μια άγνωστη για πολλούς εκπαιδευτικούς πρακτική. Με πεποίθηση που απορρέει τόσο από τη σχετική βιβλιογραφία (Morgan & Saxton, 1988· Hughes, 2000· Ferguson, 2014), όσο και από την πολυετή ερευνητική εμπειρία που αποκόμισα από την εφαρμογή των τεχνικών αυτών κατά την μετακένωση και ερμηνεία των λογοτεχνικών κειμένων για ακροατήρια όλων των ηλικιών, θεωρώ πως η συνάντηση της Λογοτεχνίας με την *Παιδαγωγική του Θεάτρου* λειτουργεί κατεξοχήν μορφωτικά, πολλαπλασιάζοντας τα οφέλη της διδασκαλίας του Ποιήματος, χάρη στην αναπαραστατική, βιωματική εμπλοκή των μαθητών (McCaslin, 1999).

Η αξιοποίηση θεατρικών τεχνικών για την προσέγγιση ποιημάτων αναπτύσσει πράγματι στους μαθητές ιδιαίτερα κίνητρα ενασχόλησης με την ποίηση, καθώς διαμορφώνουν πιο θετική στάση απέναντί της (Vodickova, 2009), συμβάλλει στην καλλιέργεια γλωσσικών δομών και στην ανάπτυξη της γλωσσικής ευχέρειας των μαθητών (Elting & Firkins, 2006· Young & Nageldinger 2014), ενώ έχει ως αποτέλεσμα την πληρέστερη και βαθύτερη επεξεργασία των νοημάτων και των περιεχομένων των ποιημάτων (Athanases, 2005· Emert, 2010). Επομένως, τα οφέλη της διδακτικής προσέγγισης της ποίησης μέσα από τις δυνατότητες που προσφέρει η *Παιδαγωγική του Θεάτρου* φαίνεται να είναι πολλαπλά και προς τις δύο κατευθύνσεις.

Ο επιστημονικός κλάδος της *Παιδαγωγικής του Θεάτρου* ερευνά και εφαρμόζει με διεπιστημονικό και ολιστικό τρόπο προσεγγίσεις που αφορούν στην εμπύχωση της θεατρικής έκφρασης και επικοινωνίας, στην προσωπική ανάπτυξη, στα θεατρικά κείμενα, στη σκηνική πράξη, στο καλλιτεχνικό θέαμα, κ.ά. Καθιερώνει βιωματικά περιβάλλοντα μάθησης μέσα από τη σκηνική δράση, με έμφαση στη δημιουργική, διαλεκτική και κριτική σκέψη, στην ανάπτυξη των ψυχοκινητικών δεξιοτήτων, στην καλλιέργεια του αισθητικού και καλλιτεχνικού κριτηρίου, στην ανάπτυξη της γλωσσικής έκφρασης και επικοινωνίας και της ικανότητας δημιουργικής διερεύνησης και παραγωγής κειμένων. Ειδικότερα

Η *διερευνητική δραματοποίηση* (inquiry drama), που αποτελεί πρόσφορη θεατροπαιδαγωγική μέθοδο διερεύνησης της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας, μπορεί να ενδυναμώσει την εμπειρία των συμμετεχόντων για δημιουργία νέας κατανόησης και αλλαγής (Παπαδόπουλος, 2007). Η έναρξη της διερεύνησης ξεκινά

με ένα κείμενο (λογοτεχνικό, χρηστικό, κλπ), ερέθισμα (οπτικό, ηχητικό, αντικείμενο, κλπ.) ή τη σκηνική παρουσία του εμπνευστή (αυτοσχεδιασμός, αφήγηση, κλπ.) και οργανώνεται με την αξιοποίηση θεατρικών τεχνικών για διεξοδική σκηνική μελέτη των θεματικών και μορφικών στοιχείων. Οι εν λόγω τεχνικές αποτελούν σκηνικές προσεγγίσεις από μέρους των μαθητών για την ευαισθητοποίηση και κατανόηση των ζητημάτων που καλούνται να διερευνήσουν. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες τεχνικές: i. Παγωμένη εικόνα (still image), ii. Ανίχνευση της σκέψης και της κοινωνικής κατάστασης (talking freeze ή thought tracking), iii. Καρέκλα των αποκαλύψεων (hot seating), iv. Θέατρο φόρουμ (forum theatre), v. Περίγραμμα του ρόλου (role on the wall), vi. Αντικρουόμενες σκέψεις / συμβουλές - Διάδρομος συνείδησης (conscience alley). vii. Συλλογικός ρόλος (collective role), viii. Γραφή σε ρόλο (writing in role). (Neelands, 1990· Παπαδόπουλος, 2010).

Στην παρούσα εργασία, θα παρουσιασθεί η αξιοποίηση της μεθόδου της διερευνητικής δραματοποίησης, υποστηριζόμενη με κατάλληλες θεατρικές τεχνικές, για βιωματική διδασκαλία του ποιήματος *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* του Δ. Σολωμού. Βασικός στόχος αυτής της προσέγγισης είναι η ενδυνάμωση του ποιητικού βιώματος των συμμετεχόντων στο περιβάλλον της θεατρικής εμπύχωσης της ομάδας. Στο πλαίσιο αυτό το εργαστήριο επιδιώκει να ευαισθητοποιήσει και να καθοδηγήσει τους συμμετέχοντες, ώστε να αναστοχαστούν και να κατανοήσουν, μέσω της θεατρικής-σκηνικής δράσης, τις υψηλές φιλοσοφικές έννοιες και τις ηθικές και πνευματικές αξίες που προβάλλονται στο ποίημα *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* και να μπορέσουν να εξελίξουν την αποκτηθείσα εμπειρία σε μαθητικά ακροατήρια στην τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ. ΑΝΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΣΗΜΕΡΙΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Συγκλονισμένος ως τα τρίςβαθα της ψυχής και της ύπαρξής του από τον ηρωισμό και τη θυσία των πολιορκημένων Μεσολογγιτών, ο Διονύσιος Σολωμός συλλαμβάνει την υψιπετή σύνθεσή του *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*¹ (Άπαντα Εθνικών Συγγραφέων - Δ. Σολωμός, 1971: 126-159). Στόχος του είναι η ανάδειξη της Ιδέας της Ελευθερίας μέσα από την ειδική περίπτωση του ψυχικού μεγαλείου ενός μικρού λαού, το οποίο εκδηλώνεται με την υπερνίκηση όλων των πειρασμών που τείνουν να τον αποσπάσουν και να τον εκτρέψουν από τον δρόμο του Χρέους. Φροντίζει ο ποιητής, ώστε «ο μικρός Κύκλος μέσα στον οποίο κινείται η πολιορκημένη πόλη να ξεσκεπάσει στην ατμοσφαιρά του τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ελλάδας, για την υλική θέσι,... και για την ηθική θέσι, τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ανθρωπότητας» (Στοχασμοί του ποιητή). Έτσι «η υπόθεση δένεται με το παγκόσμιο σύστημα» (Στοχασμοί του ποιητή). Η Ελευθερία των 'Ελεύθερων πολιορκημένων' ανυψώνεται σε θεία οντότητα, επειδή είναι «μεστή από το Χρέος, δηλαδή απ' όσα περιέχει η Ηθική, η Θρησκεία, η Πατρίδα, η Πολιτική κ.ά.» (Στοχασμοί του ποιητή). Η ουσία της ύψιστης αυτής μορφής της Ελευθερίας έγκειται στην απόλυτη και ολοκληρωτική προσήλωση στο Χρέος, και είναι ανασπόσπαστα συνδεδεμένη με αυτήν, έτσι ώστε ελεύθεροι να νοούνται μόνον όσοι ως πιστοί υπηρέτες της Αρετής και των ανώτερων Ιδανικών, θυσιάσουν εν πλήρει συνειδήσει και βουλήσει το υπέρτατο αγαθό, τη ζωή τους και, μάλιστα, ακόμη περισσότερο, όταν, όπως οι ήρωες του Μεσολογγίου, προχωρούν προς τη θυσία, χάριν της Αρετής, αν και γνωρίζουν ότι τους περιμένει ο θάνατος. Είναι οι ομοούσιοι

¹ Πρόκειται για ποίηση φιλοσοφική, ιδεαλιστική, καθολική και βαθύτατα εθνική (Παλαμάς, 1970:59) με την ουσία της να είναι ο λόγος και η ομορφιά, που κατά τον Φρ. Σίλλερ οδηγεί στην ελευθερία (Σίλλερ, 2015: 71).

όλων εκείνων που «στη ζωή των όρισαν να φυλάγουν Θερμοπύλες... ποτέ από το Χρέος μη κινούντες... ενώ γνωρίζουν ότι ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος κι οι Μήδοι επιτέλους θα διαβούνε» (Καβάφης). Αυτό είναι και το μέγα μέτρο της αξίας του ανθρώπου, με το οποίο δικαιούται να καταχωριστεί στη χορεία των ξεχωριστών ατόμων, των Ανθρώπων, που ενσαρκώνουν ό,τι πολυτιμότερο έχει να παρουσιάσει η ανθρωπότητα: την υπηρεσία του Αγαθού και της αποστολής του Ανθρώπου, χάριν αυτής καθαυτή της Ιδέας του Αγαθού, αδιαφορώντας για οποιαδήποτε άλλη σκοπιμότητα. Πολλοί είναι οι πειρασμοί, εσωτερικοί και εξωτερικοί, που αντιμάχονται τον αγώνα τους και προσπαθούν να κάμψουν το ηθικό τους. Όμως η θέρμη της ψυχής τους και το φως της Ιδέας, ανατροφοδοτούν και στερεώνουν την πίστη τους και τη δέσμευσή τους στο Χρέος. Κι έτσι, «διαμέσου του ανθρώπου και μέσα στον άνθρωπο, τα ορατά και τα υλικά, γίνονται πνευματικά και η αισθητή πατρίδα μετουσιώνεται σε υπεραισθητή, σε μια συνειδησιακή κατάσταση». (Τσιρόπουλος, 1986: 12)

Όμοια και οι πολιορκημένοι του Μεσολογγίου, άνδρες και γυναίκες, νέοι και γέροι, προσηλωμένοι στην Ιδέα του Χρέους απέναντι στο ιδεώδες του Πατριώτη, του Χριστιανού και του Ανθρώπου, παλεύουν με πλήθος πειρασμών και έναν προς έναν τους υπερνικούν. Τους πολιορκεί ο φοβερός αντίμαχος, η πείνα, που απανθρωποποιεί και εξοντώνει σωματικά τον άνθρωπο. Αυτή που κάνει τη μάνα να ζηλεύει το μικρό, αδύναμο πουλί, γιατί αυτό βρίσκει έστω ένα σπυρί να χορτάσει την πείνα του. Όλες μαζί οι γυναίκες, όχι μόνο δε δειλιάζουν, αλλά σαν τους μεγάλους ασκητές και τους αγωνιστές της πίστης, εκθέτουν τον εαυτό τους συνειδητά στον πειρασμό της πείνας, ασκώντας τη μεγάλη αρετή της υπομονής και της καρτερίας απέναντι στην κακουχία:

«Απόψε, ενώ είχαν τα παράθυρα ανοιχτά για τη δροσιά, μία απ' αυτές, η νεότερη, επήγε να τα κλείσει, αλλά μία άλλη της είπε: 'Όχι, παιδί μου, άφησε να μπει η μυρωδιά από τα φαγητά. Είναι χρεία να συνηθίσουμε. Μεγάλο πράμα η υπομονή!... Αχ! Μας την έπεμψε ο Θεός. Κλει θησαυρούς κι εκείνη. Εμείς πρέπει να έχουμε υπομονή, αν και έρχονταν οι μυρωδιές. ...» (Σχεδιάσμα Β', 7)

Στον αγώνα τον καλό, είναι όλες μαζί, η μια στο πλευρό της άλλης, για να στηρίζουν και να συμπαραστέκονται στον πόνο και τους ποικίλους πειρασμούς και δοκιμασίες. Αυτή η σύμπνοια και η ομοψυχία τις βοηθάει να αντέχουν και την οδύνη του θανάτου των πεινασμένων τους παιδιών.

«Κι αφού όλες εδιηγήθηκαν τα ονειράτά τους, εκείνη, που 'χε το παιδί ετοιμοθάνατο, είπε 'Ιδές, και εις τα ονειράτα ομογνωμούμε, καθώς εις τη θέληση και εις όλα τα άλλα έργα'. Και όλες οι άλλες εσυμφώνησαν, κι ετριγύρισαν με αγάπη το παιδί της, που 'χε ξεψυχήσει.» (B7)

Τους πολιορκεί η ανάμνηση της περασμένης δόξας, που τους κάνει ακόμη πιο βαρύ το αίσθημα της ντροπής για την ανημπόρια τους να πολεμήσουν, όπως ταιριάζει στην αντρική τους τιμή. Γι' αυτό κι ο άντρας, ο Σουλιώτης ο καλός, δεν αντέχει την ατίμωση της ανημπόριας του κορμιού του από την πείνα και κλαίει παράμερα, να μην τον δουν, γιατί δεν μπορεί να κρατήσει άλλο το τουφέκι, αδυναμία που γνωρίζει κι ο εχθρός.

Τους πολιορκούν τα ταξίματα του εχθρού να τους χαρίσει τη ζωή αν προσκυνήσουν. Τους πολιορκεί ο προσωρινός έστω φόβος των γυναικών τους, αλλά κι αυτή 'την εξωτερική δύναμη που τους καταπολεμάει', η ψυχή τους την υπερνικά. Τους πολιορκεί η ανοιξιάτικη φύση, που τους θυμίζει την χαρά της ζωής, τον έρωτα.

«Τα μάτια δείχνουν έρωτα για τον απάνου κόσμο / Και στη θωριά του είν' όμορφο το φως και μαγεμένο!» (Γ8)

Και καθώς, όπως επισημαίνει πολύ εύστοχα ο Ε.Γ. Καψωμένος (1992: 108-109), «η προσήλωση στο αγαθό της ζωής είναι ένα από τα θεμελιακά γνωρίσματα της παραδοσιακής ελληνικής βιοθεωρίας, οι ήρωες, μέσα από την εξαιρετικά οδυνηρή υπέρβαση του πειρασμού της ζωής (*Είν' η ζωή μέγα αγαθό και πρώτο*), υψώνονται σε μια ανώτερη συνείδηση της αξίας ζωής, που σημαδεύει την ταυτόχρονη μετάβαση από τη συνείδηση του ατόμου στη συνείδηση του προσώπου, δηλαδή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ακεραιότητας». Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, με υπομονή, καρτερικότητα και αγάπη, βαδίζουν ανυποχώρητοι τον δρόμο της θυσίας και του Χρέους. Τον δρόμο της τιμής του ανθρώπου και της αξιοπρέπειας. Και ο μικρός τόπος, το αλωνάκι, γίνεται σύμβολο του αγώνα του Ανθρώπου απέναντι στους πειρασμούς της ύλης, σύμβολο της υπερνίκησης της ύλης με το σθεναρό ψυχικό φρόνημα και την προσήλωση στα μεγάλα Ιδεώδη. «*Αγάπη κι έρωτας καλού τα σπλάχνα τους τινάζουν*» (B9). Τι κι αν η όψη τους είναι φθαρμένη και ζουν μέσα στον πόνο; Το πρόσωπό τους το φωτίζει το χαμόγελο και τα μάτια τους το φως της αγάπης. Ρίχνονται στον όλεθρο και το θάνατο, αφού πρώτα καίνε ακίνητοι, αδάκρυτοι, «*τ' αγαπημένα πράματα και τα σεμνά κρεβάτια*» (Γ12). Και μένουν ελεύθεροι κι αθάνατοι, «*εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το Χάρο*» (Γ13). Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι πολιορκημένοι, «*προτιμώντας το θάνατο από μια μισερή ζωή, καταφάσκουν τη ζωή στην πληρότητά της, υποδηλώνοντας με την εκλογή τους, πως τη ζωή αξίζει να τη ζεις μόνο αν είναι ακέραη. ... Μ' αυτή την προοπτική ο θάνατός τους αντιπροσωπεύει έναν θρίαμβο και σημαδεύει μια ηθική ολοκλήρωση...*» (Καψωμένος, 1992: 70).

«*Οι λαοί τραβάνε το δρόμο τους, πραγματοποιούν δηλαδή την πολιτική και την εθνική τους μοίρα προσηλωμένοι και εμπνεόμενοι από λίγες τέτοιες στιγμές της ιστορίας τους*» (Λιαντίνης, 1989: 69). Στην ιστορία μας, εμείς οι Έλληνες, έχουμε να παρουσιάσουμε πολλές νίκες της ψυχής και του πνεύματος σε πολυάριθμες εθνικές δοκιμασίες, όπου επιβεβαιωνόταν κάθε φορά το αδάμαστο εθνικό φρόνημα στον αγώνα για την τιμή της Πατρίδας και την Ελευθερία.

Το πνεύμα, όμως, της σημερινής εποχής, από τις αρχές τουλάχιστον του 21^{ου} αιώνα, άλλες αξίες καλλιεργεί, πολύ μακριά από τις αξίες της θυσίας, της αφοσίωσης, του χρέους για τα μεγάλα ιδανικά, πάνω στα οποία στηρίχθηκε η εθνική Ιστορία μας στις φωτεινές της στιγμές. Ο ευδαιμονισμός κι η καλοπέραση τόσων δεκαετιών, μαζί με το διεθνιστικό και συνάμα το ατομικιστικό πνεύμα της εποχής της παγκοσμιοποίησης, άμβλυναν κι ακόμη εξαφάνισαν τις μεγάλες και υψηλές Ιδέες, με τις οποίες γαλουχούνταν και νοηματοδοτούσαν την ύπαρξή τους γενιές και γενιές. Η μακροχρόνια ασφάλεια και ειρήνη, αλλά πολύ περισσότερο οι καταγιγιστικοί ρυθμοί των οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων, που δεν γνωρίζουν σύνορα και πατρίδες, καλλιέργησαν και εμπέδωσαν νέες αξίες, αυτές της οικονομικής πρωτίστως επιτυχίας, ενώ ο χωρίς αρχές συχνά ανταγωνισμός μεταξύ των ατόμων για την κατάκτηση της κορυφής στην αρένα των παγκόσμιων αγορών αποκλείει εξαρχής κάθε συμπεριφορά ή μοντέλο ζωής που προσανατολίζεται προς το συλλογικό, το εθνικό, το κοινοτικό καλό. Η γνώση της Ιστορίας μας υπενθυμίζει, βέβαια, ότι σε κάθε εποχή και σε κάθε περίπτωση η ευμάρεια και η άνετη ζωή αποτελούν κίνδυνο για την πίστη στα μεγάλα ιδανικά και για το πνεύμα της θυσίας υπέρ του κοινού καλού. Τον κίνδυνο αυτό επεσήμαινε ακόμη και ο Ανώνυμος Έλληνας στην *Ελληνική Νομαρχία*, καταδικάζοντας όσους στην εποχή του θεωρούσαν την κατάκτηση της ελευθερίας αδύνατη και ξόδευαν τη ζωή τους σε διασκεδάσεις που δεν αρμόζουν σε ελεύθερο άνθρωπο (Ανωνύμου του Έλληνας, 1980 [1806]).

Στη θέση του Ανθρώπου, που έπρεπε να είναι το μέτρο «*πάντων χρημάτων*», του Ανθρώπου, με την ολοκληρωμένη ανθρωπιστική παιδεία και καλλιέργεια, ενθρονίστηκε το Άτομο, που έχει αποκόψει τους δεσμούς του με την κοινότητα, με

τις ρίζες του, με την Ιστορία του, και καθοδηγείται στις κινήσεις και τις επιλογές του από εγωιστικά αποκλειστικά κίνητρα, στο όνομα της θεοποιημένης, ειδωλοποιημένης Ατομικής Ελευθερίας ή ελευθεριών. Χωρίς το αντίβαρο του Χρέους και της ηθικής ευθύνης διεκδικεί ο σημερινός άνθρωπος την ελευθερία του από κοινωνικά, θρησκευτικά, ιδεολογικά κλπ. δεσμά και θεωρεί ότι την έχει κατακτήσει, την ίδια στιγμή που υποδουλώνεται στα δεσμά που επιβάλλει η οικονομία της αγοράς.

Μέσα σε μια τέτοια πνευματική και ηθική ατμόσφαιρα, λοιπόν, σε «*μια εποχή αποδόμησης των εθνικών οραμάτων*», πόσο εμείς, οι «*δηλητηριασμένοι από βαριές αμφιβολίες, οι απογοητευμένοι από ταπεινότητες*» (Αρμάος, 2015: 21, 22) και ποταπότητες, οι μικρόψυχοι ατομιστές και επιβιωτιστές, μπορούμε να ακούσουμε τον παλμό της ψυχής του εθνικού μας ποιητή, την πνευματική του ουσία, να συλλάβουμε την αλήθεια αυτής της ύψιστης πράξης των Ελεύθερων Πολιορκημένων, που καταξιώνει και καταναγάζει το Νόημα του Ανθρώπου; Οι καιροί, παρ' όλη την εξωτερική ελευθερία, μάς εγκλωβίζουν σε μορφές υποδούλωσης ύπουλες και ολέθριες για την πνευματική και εσωτερική ελευθερία. Ελεύθεροι από ηθικές επιταγές και δεσμεύσεις του παρελθόντος, ελεύθεροι απ' αυτή την ίδια την ιδέα του ηθικού Χρέους απέναντι στο σύνολο το εθνικό και το κοινωνικό, πορευόμαστε την στείρα, άγονη και έρημη οδό του ατομισμού και των ελευθεριών του, και βουλιάζουμε όλο και πιο βαθιά στο τέλμα της ηθικής και πνευματικής εξαχρείωσης. Μάρτυρες αυτής της ηθικής αποσύνθεσης η αποξένωσή μας από τον συνάνθρωπο και συμπατριώτη, η υποδούλωσή μας στον ευδαιμονισμό, το στόμωμα της φωνής του Χρέους. Το τίμημα, η απανθρωποποίηση της ζωής και της κοινωνίας.

ΘΕΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στόχος της βιοματικής προσέγγισης του ποιήματος είναι η θεατρική - αναπαραστατική εμπλοκή των συμμετεχόντων στις αξίες και έννοιες που τέθηκαν πιο πάνω, όπως η εξύψωση του ανθρώπου μέσω της ολοκληρωτικής και απόλυτης θυσίας για τα ιδανικά της Πατρίδας, της Ελευθερίας, της Πίστης, του Χρέους προς την Ιδέα του Έθνους, η νίκη του πάνω στον εγωισμό, μέσα από το άνοιγμα προς το Εμείς και την σύνδεση με τον κοινό αγώνα. Και συνακόλουθα, η καλλιέργεια ηθικών και πνευματικών αρετών, με τις οποίες μπορούν να πραγματωθούν στην καθημερινή ζωή μας, στους δύσκολους καιρούς που ζούμε, τα υψηλά αυτά ιδανικά. Αρετών, όπως η ψυχική ανθεκτικότητα, η υπομονή για την αντιμετώπιση των δυσχερειών, η εγκράτεια και η χαλύβδωση του πνεύματος, για να αντικρούει τους πειρασμούς και να μένει προσηλωμένο στην Ιδέα, στο αίσθημα της Ευθύνης, που οδηγεί στην Ελευθερία, την προσωπική και εθνική, ακόμη και σε καθεστώς εξωτερικής καταπίεσης και στέρησης. Σκόπιμο επίσης κρίνεται να προκληθεί προβληματισμός για την κατάσταση ακύρωσης των υψηλών αυτών ιδεωδών στις σημερινές συνθήκες, προβληματισμός που μπορεί να οδηγήσει στην επιθυμία για αναστροφή αυτής της πνευματικής και ηθικής διολίσθησης.

Τα στάδια της θεατροπαιδαγωγικής μεθόδου είναι:

- α) δημιουργία κατάλληλης ατμόσφαιρας στην ομάδα /Αφόρμηση με βάση τις έννοιες του ποιήματος, β) γνωριμία των παιδιών με το αρχικό περιβάλλον του ποιήματος-Επαφή (ανάγνωση / ακρόαση) με το ποίημα σε ποικίλες μορφές σωματικής και λεκτικής έκφρασης (ατομικά, ομαδικά, συνδυαστικά με ή χωρίς βλεμματική επαφή), γ) διερεύνηση και δημιουργία του νέου δραματικού περιβάλλοντος, δ) αξιολόγηση

της νέας εμπειρίας και κατανόησης, ε) προαιρετική παρουσίαση της συνολικής θεατρικής διερεύνησης (Παπαδόπουλος, 2004:105)².

Ακολουθεί η παρουσίαση του θεατροπαιδαγωγικού εργαστηρίου με θέμα το εν λόγω ποίημα του Δ. Σολωμού, που έλαβε χώρα στο πλαίσιο της 8^{ης} Διεθνούς Συνδιάσκεψης του Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.

A. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

Προϋπόθεση είναι η πνευματική μέθεξι του εμπνευστή με την ατμόσφαιρα του ποιήματος, προκειμένου να μεταδώσει την ουσία και την αίσθηση του ποιητικού κόσμου στους συμμετέχοντες. Θα πρέπει, δηλαδή, ο εμπνευστής να βρίσκεται σε διανοητική και συναισθηματική ετοιμότητα, έχοντας παιδευτεί ατέλειωτες μέρες και βράδια με την προβληματική του ποιήματος, έχοντας δώσει αγώνα μέγα, ώστε να μεταλάβει ο ίδιος τη σημασία και τις κορυφαίες έννοιες του συγκεκριμένου ποιήματος και κυρίως την προοπτική αυτών των εννοιών, και έτσι να οδηγηθεί στις πύλες της αναμέτρησης με τον βαθύ εαυτό του και τα θεμελιώδη νοήματα της ζωής και επομένως της καθαρής ποίησης. Διαφορετικά δεν θα μπορέσει να προσεγγίσει το πρόβλημα του ποιήματος, το οποίο, όπως συμβαίνει στην ποίηση, ακουμπά πάνω στα βασικά οντολογικά και υπαρξιακά προβλήματα. Επομένως, δεν μπορεί να αποδώσει η τεχνική προετοιμασία της παρουσίασης του σκοπού και των ειδικών στόχων και του σχεδιασμού βήμα-βήμα των δραστηριοτήτων, όσο αυτές αποτελούν συμβάντα που δεν γοητεύουν και δεν κινητοποιούν το συγκινησιακό υπόβαθρο των συμμετεχόντων, αν δεν έχει ο ίδιος προετοιμαστεί πνευματικά για τη διδασκαλία του ποιήματος,

(Ατομικά) Με τις παραπάνω προϋποθέσεις, για τη δημιουργία κατάλληλης ατμόσφαιρας στην ομάδα, προτείνεται οι συμμετέχοντες με σωματική κίνηση και έκφραση να διερευνήσουν και να αναπαραστήσουν δομικές έννοιες του ποιήματος όπως το χρέος, η ελευθερία, η πατρίδα, η στέρηση, ο πόνος, η πίστη σε μια ιδέα, κλπ.

B. ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΧΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Επαφή (ανάγνωση / ακρόαση) με το ποίημα σε ποικίλες μορφές σωματικής και λεκτικής έκφρασης (ατομικά, ομαδικά, συνδυαστικά, με ή χωρίς βλεμματική επαφή)

(Σε ζευγάρια) Οι συμμετέχοντες με εκφραστικότητα διαβάζουν αποσπάσματα του ποιήματος, ενώ ταυτόχρονα κάθονται ή κινούνται στο χώρο. Η χρήση αντικειμένων με την κατάλληλη χωρική, ηχητική / μουσική και σκηνογραφική πρόβλεψη μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση στοχαστικού και συγκινησιακού κλίματος. Δεν έχει τόση σημασία η επιλογή του είδους των αντικειμένων, όσο η πνοή που θα προσδώσει ο εμπνευστής σε αυτά. Έτσι, ένα κερί, ένα τραπέζι, ένα επιστολόχαρτο, μια φωτογραφία, ένα ειδώλιο, ή οτιδήποτε άλλο μπορεί να φωτίσει το εκάστοτε στιγμιότυπο μπορεί να αναδείξει τη θεατρική στιγμή, αλλά πολύ εύκολα μια λανθασμένη ενέργεια (βλεμματική, λεκτική, κινητική) του εμπνευστή μπορεί να ακυρώσει τη δυναμική των επιλεγθέντων αντικειμένων. Μια αντιπνευματική κίνηση,

---

² Αξίζει να προσεχθεί η αντιστοιχία των σταδίων αυτών με τα στάδια της τετραπλής ενδοκειμενικής ανάγνωσης του νεοκριτικού μοντέλου του I. A. Richards, α. Ανάγνωση / Ακρόαση ποιήματος, β. Ανίχνευση της προβληματικής του ποιήματος / Έκφραση συναισθημάτων, γ. Αξιολόγηση του ποιητικού τόνου, δ. Αξιολόγηση της πρόθεσης του ποιητή (Σπανός, 2010: 169 κ. εξ.).

ακόμα και ως πρόθεση που δεν την εκδηλώνει με λέξεις, καθιστά τα αντικείμενα και κάθε ερέθισμα μια επιφανειακή, δίχως νόημα, κατασκευή που δεν μπορεί να θεμελιώσει τη γνήσια ροή της ενέργειας προς την υπέρτατη ουσία.

Οι συμμετέχοντες ενώ διαβάζουν ή ακούνε το ποίημα παρατηρούν την έκφραση και το συναίσθημα που βιώνουν. Ένας βαθμός αισθαντικότητας και στοχαστικής διάθεσης είναι απαραίτητος για τη σύλληψη της σημασίας και της οργανωτικής δομής του ποιήματος. Σταδιακά επιτυγχάνεται η αναγκαία σχέση με τις λέξεις, τους στίχους και τη συνολική γραφή του ποιητή. Σε αυτό το χρόνο παρατηρείται η πορεία των συμμετεχόντων προς το έργο του ποιητή. Με τις λεκτικές του παρεμβάσεις και τις μικρές παύσεις, την κίνησή του στον χώρο και την ποιοτική ακινησία του ο εμπυχωτής εγγυάται τη δημιουργία θεατρικής και πνευματικής ατμόσφαιρας την οποία ενισχύει με τρόπο κατάλληλο και για τη συνακόλουθη συγκινησιακή γνώση.

Διαβάζονται τα τρία Σχεδιάσματα και ενδεικτικά αναφέρονται κάποιοι από τους Στοχασμούς του ποιητή:

i. *«Από την αρχή ως το τέλος περνάνε από πόνον εις πόνον έως τον άκρον πόνο.... Τοιουτοτρόπως αναγκάζονται να ξεσκεπάσουν εις τα βάθη της την αγιωσύνη της ψυχής τους... Ο Σταυρός είναι η καθέδρα της αληθινής σοφίας» (Στοχασμοί του ποιητή)*

Οι συμμετέχοντες ασκούνται με σωματικές, αναπνευστικές ασκήσεις, με κίνηση και ακινησία και αναπαριστούν την αντοχή και την αντίσταση στη δοκιμασία, τη λυδία λίθο της ηθικής και πνευματικής αξίας του ανθρώπου: όσο περισσότερες και κρισιμότερες οι δοκιμασίες τόσο μεγαλύτερη η αξία της νίκης. Η αντοχή στην απώλεια των σημαντικότερων αγαθών αποκαλύπτει το μεγαλείο, την αγιωσύνη της ψυχής.

ii. *«Κοίταζε να σχηματίσης βαθμηδόν ωσάν μία αναβάθρα από δυσκολίες, τες οποίες θα υπερβούν εκείνοι οι Μεγάλοι.... Όλα αυτά, όσο μεγαλύτερα είναι και πλέον διάφορα, εις τόσο υψηλότερο στυλοπόδι σταίνουν την Ελευθερία, μεστήν από το Χρέος, δηλαδή από όσα περιέχει η Ηθική, η Πατρίδα, η Θρησκεία, η Πολιτική κ. ά.. Κάμε ώστε ο μικρός Κύκλος μέσα εις τον οποίο κινιέται η πολιορκημένη πόλι, να ξεσκεπάζη εις την ατμοσφαίρα του τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ελλάδας για την υλική θέσι... και για την ηθική θέσι τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ανθρωπότητας. Τοιουτοτρόπως η υπόθεσι δένεται με το παγκόσμιο σύστημα.» (Στοχασμοί του ποιητή)*

Ενδιαθέτως οι συμμετέχοντες αναπαριστούν τον αγώνα των Μεσολογγιτών που αποκτά πανανθρώπινες διαστάσεις, και αφορά στα μεγάλα πανανθρώπινα ιδανικά: την εξύψωση του Ανθρώπου πάνω από την υλική βία και Ανάγκη, στη σφαίρα του Πνεύματος και της Ιδέας.

iii. *«Ας φανεί καθαρά η μικρότης του τόπου και ο σιδερένιος και ασύντριφτος κύκλος οπού την έχει κλεισμένη. Τοιουτοτρόπως από την μικρότητα του τόπου ο οποίος παλεύει με μεγάλες ενάντιες δυνάμεις θέλει έβγουν οι Μεγάλες Ουσίες.» (Στοχασμοί του ποιητή)*

Οι συμμετέχοντες με κατάλληλες αναπαραστατικές σωματικές, φωνητικές και λεκτικές ασκήσεις ασκούνται στην υστέρηση στην υλική δύναμη που αναδεικνύει ακόμη περισσότερο το περίσσειμα της ψυχικής και πνευματικής τους δύναμης. Η εξωτερική αδυναμία υπερκεράζεται από τον εσωτερικό πλούτο, από το μεγαλείο της ψυχής.

«Κι υψώναν με χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη» (B9)

«Συχνά τα στήθια εκούρασα, ποτέ την καλοσύνη» (B18)

Γ. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ / ΝΕΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Επισημάνσεις (εκτός ρόλου), Ανάλυση ρόλων, Έκφραση συναισθημάτων και στοχαστικών κρίσεων (σε ρόλο και εκτός ρόλου), Σκηνική ανασύνθεση των νοημάτων (σε ρόλο)

(Σε ζευγάρια) Οι συμμετέχοντες έρχονται σε επαφή με τη γραπτή ή προφορική μορφή αποσπασμάτων του ποιήματος (μοιράζονται στίχοι σε σελίδες, κλπ.). Κοιτάζονται μεταξύ τους. Ο ένας παρατηρεί τον άλλον. Ο ένας δίνει το χέρι στον άλλον. Κλείνουν τα μάτια και ξανασκέφτονται την κατάστασή τους ενώ έχουν αναλάβει κάποιον ρόλο. Τον γνωστοποιούν και συνδέονται με αυτόν. Διαλογίζονται σιωπηλά πάνω στο στίχο που καθένας έχει επιλέξει. Λένε τους στίχους από μέσα τους. Κατόπιν τους ψιθυρίζουν. Διαδοχικά καθένας εκφωνεί το στίχο του και κατόπιν όλοι μαζί (ψιθυριστά). Στη συνέχεια τον προφέρουν δυνατώτερα στον απέναντί τους, δείχνοντας κάτι από τον εσωτερικό τους εαυτό. Οι λέξεις προφέρονται σε συλλαβές, τεμαχίζονται σε μικρά ηχοσύνολα με έμφαση στη φωνητική εκφορά κάθε συλλαβής.

Διερευνώνται σκηνικά οι ακόλουθες έννοιες και καταστάσεις:

Οι πειρασμοί

Η φύση: Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρι/ η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι/ με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει/όποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει. / Τρέμ' η ψυχή και ξαστοχά γλυκά τον εαυτό της. (B2)

Η πείνα και η συνακόλουθη αδυναμία: Τα μάτια η πείνα εμαύρισε, στα μάτια η μάννα μνέει/ στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα, και κλαίει. (B1)

Ο εχθρός και η εγκατάλειψη από τους δικούς τους (B3, B5, Γ2-3): Έως εκείνη τη στιγμή οι πολιορκημένοι είχαν υπομείνει πολλούς αγώνες με κάποιαν ελπίδα να φθάση ο φιλικός στόλος και να συντρίψη ίσως τον σιδερένιο κύκλο οπού τους περιζώνει. Τώρα οπού έχασαν κάθε ελπίδα, και ο εχθρός τους τάζει να τους χαρίσει τη ζωή, αν αλλαξοπιστήσουν, η υστερινή τους αντίστασι τους αποδείχνει Μάρτυρες. (B4)

Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπι Άγγλου!/ Πόλεμο μέγ', αλίμονον! βαρεί το καλυβάκι/ σε λίγη ώρα ξέσκεπα τα λίγα στήθια μένουν. (Γ2)

Η παράδοση της πατρικής γης στον εχθρό (B6)

Οι μυρωδιές των φαγητών: Απόψε, ενώ είχαν τα παράθυρα ανοιχτά για τη δροσιά, μία απ' αυτές η νεότερη, επήγε να τα κλείση, αλλά μία άλλη της είπε: "Όχι, παιδί μου, άφησε να μπη η μυρωδιά από τα φαγητά. Είναι χρεια να συνηθίσουμε. (B7)

Το ετοιμοθάνατο παιδί: Μία άλλη έστεκε σιμά εις το ετοιμοθάνατο παιδί της, Κι' άφ'σε το χέρι του παιδιού κι εσώπασε λιγάκι/ και ξάφνου της εφάνηκε στο στόμα το βαμβάκι. (B7)

Η μνήμη του νεκρού ή της νεκρής αγαπημένης: Πέφτει εις τον πόλεμο ένας των ενδοξότερων αγωνιστάδων τον οποίον αυτή [μια κόρη ορφανή] είχε αγαπήσει εις τον καιρό της ευτυχίας, ώστε από το άκρο της ελπίδας η καρδιά της βυθίζεται εις την λύπη. (Γ8)

Κάπου στο χώρο νοερά υπάρχει κι ο ίδιος ο ποιητής, που παρακολουθεί τους ήρωες. Αντικριστά, από τη μια πλευρά στέκεται ο ποιητής (συμβολικό επίπεδο) και από την άλλη οι ήρωες αντιμετωπίζουν τον πειρασμό τους. Τον βλέπουν σαν εικόνα και τον περιγράφουν φωναχτά. Με το κατάλληλο σήμα του εμψυχωτή, οι συμμετέχοντες

γυρνούν πλάτη ο ένας στον άλλον. Καθένας καλείται να δώσει την προσωπική του λύση. Κατόπιν, κινούνται και τοποθετούνται ο καθένας μόνος του στο χώρο. Η ερώτηση για τη λύση τίθεται εκ νέου και οι συμμετέχοντες καλούνται να εδραιώσουν μέσα τους και να εκθέσουν στους υπόλοιπους τη θέση που παίρνουν.

Η αντίσταση

Η υπερνίκηση του πειρασμού της φύσης: *Έρμα ν' τα μάτια που καλείς χρυσέ ζωής αέρα (Γ7)*

Η αντοχή στη δοκιμασία της πείνας: *“Όχι παιδί μου, άφησε να' μπη η μυρωδιά από τα φαγητά. Είναι χρεία να συνηθίσουμε. Μεγάλο πράμα η υπομονή!... Αχ! μας την έπεμψε ο Θεός. Κλει θησαυρούς κι εκείνη. Εμείς πρέπει να έχουμε υπομονή, αν και έρχονταν οι μυρωδιές. Απ' όσα δίνει η θάλασσα, απ' όσ' η γη, ο αέρας” (B7)*

Η αλληλοϋποστήριξη των γυναικών: *Κι άλλη είπε χαμογελώντας να διηγηθή καθεμία τ' όνειρό της. Κι όλες εφώναζαν μαζί, κι είπαν πως είδαν ένα... Και αφού όλες εδιηγήθηκαν τα ονειράτά τους, εκείνη, που 'χε το παιδί ετοιμοθάνατο, είπε «Ιδές και εις τα ονειράτα ομογνωμούμε, καθώς εις τη θέληση και εις όλα τα' άλλα έργα’’. Και όλες οι άλλες εσυμφώνησαν κι ετριγύρισαν με αγάπη το παιδί της, που 'χε ξεψυχήσει. (B7)*

Η ορφανή νέα που είχε χάσει τον αγαπημένο της ευρίσκει παρηγορία κοιτάζοντας τα' αγαπημένα πρόσωπα και το υψηλό παράδειγμα των άλλων γυναικών. Γι αυτό γυρίζει προς τις γυναίκες να τους ειπή ότι τα φτερά που ο Άγγελος της πρόσφερε στ' όνειρό της τα θέλει, όχι για να φύγει, αλλά για να τα κρατεί κλεισμένα εκεί κοντά τους και να περιμένει μαζί τους την ώρα του θανάτου.

Τα θέλω εγώ να τάχω εγώ, να τα κρατώ κλεισμένα/ εδώ π' αγάπης τρέχουνε βρύσες χαριτωμένες. (Γ8)

Η περήφανη πορεία προς το θάνατο: *Μία των γυναικών προσφεύγει εις το στοχασμό του θανάτου, ως μόνη σωτηρία της με τη χαρά την οποία αισθάνεται το πουλάκι, οπού' δε σκιάς παράδεισο, και τηνε χαιρετάει.... εις την στιγμή οπού είναι κοπιασμένο από μακρινό ταξίδι, εις τη φλόγα καλοκαιρινού ήλιου. (Γ11)*

Και βλέπω πέρα τα παιδιά και τες αντρογυναίκες/ γύρου στη φλόγα π' άναψαν και θλιβερά τη θρέψαν/ μ' αγαπημένα πράματα και με σεμνά κρεββάτια,/ ακίνητες, αστέναχτες, δίχως να ρίξουν δάκρυ/ κι εγγίζ' η σπίθα τα μαλλιά και τα λειωμένα ρούχα./ γλήγορα στάχτη να φανής, οι φούχτες να γιομίσουν. (Γ12)

Είν' έτοιμα στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων/ δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά, κι ελεύθεροι να μείνουν,/ εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το Χάρο. (Γ13)

Η ομάδα μεταφέρεται στη λύση που προτείνεται από τον ίδιο τον ποιητή. Όλοι καλούνται ξανά να συνδεθούν με κάποιον ρόλο. Παίρνουν λίγο χρόνο για σιωπηρή ανάγνωση, για την επιλογή και τη σύνδεση με τον ρόλο και εκφέρουν λόγο κοινό, δικό τους και του ποιήματος, μέσα από τη ματιά των ηρώων, τους οποίους αναλαμβάνουν.

Ιδιαίτερα προσφέρονται οι σκηνές της αλληλοϋποστήριξης των γυναικών και της συζήτησης για τα όνειρά τους. Σχετικά προτείνεται να διερευνηθεί ποια θα ήταν τα αληθινά τους όνειρα εάν δεν βρίσκονταν σε αυτή τη δεινή θέση (για την προσωπική τους ζωή, για τα παιδιά τους, για την Ελλάδα ίσως...). Να διερευνηθούν δηλαδή οι βαθύτερες επιθυμίες τους και προσδοκίες για τη ζωή τους με *ανίχνευση σκέψης*, ενώ μπορεί με μία σωματική δραστηριότητα που θα προηγηθεί, να νιώσουν τι θα πει εγκλωβισμός, στέρηση χώρου, αδιέξοδο. Ύστερα ο εμπυχωτής μπορεί με κατάλληλα ερωτήματα να ανιχνεύσει τι θα μπορούσε ο καθένας να ονειρεύεται σε μια τέτοια

κατάσταση (εγκλωβισμού). Στην επόμενη φάση, ως *συλλογικός ρόλος* (= οι συγκεκριμένες γυναίκες) μιλούν για το πώς ονειρεύονται να είναι η ζωή τους, η χώρα τους. Θα μπορούσε επίσης να ζητηθεί από την ομάδα να παρουσιάσει την έννοια της αλληλοϋποστήριξης με *παγωμένη εικόνα*. Σε δεύτερη φάση μπορεί να ζωντανέψει η εικόνα αυτή με ζητούμενο να αποδοθεί κινητικά και λεκτικά αυτό που οι συγκεκριμένες γυναίκες τη συγκεκριμένη στιγμή εννοούν ως αλληλοϋποστήριξη (*στο ποίημα τονίζεται ότι το θέλημά τους είναι κοινό*). Ο εμπυχωτής μπορεί να διερευνήσει περαιτέρω τη βαθύτερη αγωνία και τις συγκρούσεις που βιώνει η καθεμία στην απόφασή της να πεθάνει για να μη σκλαβωθεί. Σε *διάδρομο συνείδησης*, θα μπορούσε να περνά η καθεμία με τη σειρά και οι υπόλοιπες να παριστάνουν τις φωνές της συνείδησής της.

Θα μπορούσε επίσης να αναπτυχθεί μία αντιπαραβολή της εσωτερικής ψυχικής κατάστασης και της στάσης που τηρείται απέναντι στο γεγονός τόσο από μέρους των πολιορκουμένων όσο και των πολιορκητών. Ένας *αυτοσχεδιασμός* θα άφηνε περισσότερη ελευθερία να αναπτυχθούν οι απόψεις και οι ιδεολογικές στάσεις των αντιπάλων.

Δ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Για τις ανάγκες του παρόντος εργαστηρίου και με βάση τη δυναμική της ομάδας, η παρουσίαση του δρώμενου προηγήθηκε της αξιολόγησης, καθώς σ' αυτήν η ομάδα οδηγήθηκε σε νέες δράσεις και η εμπύχωση εμπλούτισε τα δρώμενα με νέους στοχασμούς.

Με βάση απόσπασμα του ποιήματος, που παρουσιάζει τη δύναμη των γυναικών, οι συμμετέχοντες χωρίζονται σε δύο ομάδες. Με παρότρυνση του εμπυχωτή, πριν από την παρουσίαση κάθε δρώμενου, οι συμμετέχοντες λειτουργούν ως κοινό και ως ηθοποιοί, ώστε η πρώτη ομάδα να εξηγήει στη δεύτερη το δρώμενο που θα παρουσιάσει, δίνοντας προλογικά ορισμένα βασικά στοιχεία της δράσης. Οι ηθοποιοί, υπό το πρίσμα της πολιτικής αγωγής και της μπρεχτικής αποστασιοποίησης, ενημερώνουν το κοινό για αυτό που είδε. Μετά την ολοκλήρωση κάθε δράσης, το κοινό σχολιάζει ή δίνει εναλλακτικές λύσεις (*τεχνική Θέατρο Φόρουμ*)

Ε. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΕ ΡΟΛΟ

Ακολουθεί αλλαγή δράσης με προτροπή του εμπυχωτή. Οι συμμετέχοντες παίρνουν θέση σε σχέση με ένα πανί που συμβολίζει μια νοητή γραμμή, ένα όριο. Στη συνέχεια το όριο (πανί) γίνεται το περίγραμμα του ποιητή. Γύρω του οι άνθρωποι θα μιλήσουν συνδυάζοντας στοιχεία από τις θεατρικές τεχνικές: *συλλογικός χαρακτήρας, διάδρομος της συνείδησης και ανίχνευση της σκέψης και της οδυνηρής κατάστασης*. Από τη σκηνική αξιοποίηση των τεχνικών θα προκύψει ένας νέος χαρακτήρας, που είναι η μητέρα του ποιητή. Ο εμπυχωτής ενημερώνει την ομάδα για τον θάνατο του ποιητή. Ο χρόνος κάνει ελιγμούς μπρος πίσω. Τοποθετείται ένα τραπέζι με ένα κερί που φωτίζει, ενώ σε ημικυκλική διάταξη κάθεται η ομάδα που αναλαμβάνει το ρόλο του λαού ενώ το *περίγραμμα του νεκρού ποιητή* ήδη από την προηγούμενη σκηνική δράση βρίσκεται στο κέντρο. Ο εμπυχωτής διαβάσει. Ακούγονται λόγια της μάνας, τα λόγια του ποιητή. Διαβάζεται ένα απόσπασμα από έναν διάλογο του ποιητή που ήδη έχει πεθάνει (1857) με τη μητέρα του τη στιγμή που πεθαίνει κι η ίδια (δύο χρόνια μετά)³:

³ Πρόκειται για τη θεατρική σύνθεση: «*Αγγελική Νίκη Σολωμού η Διάφανη*» του Π. Μοσχολιάκη, βασισμένη σε ιστορικά και μυθοπλαστικά δεδομένα. Η ευφυΐα του Σολωμού είχε παρατηρηθεί από την παιδική κιόλας ηλικία του. Έτσι, λέγεται ότι κάποτε ερωτήθηκε

«Αγγελική: Διονύσιε παιδί μου, είσαι ακόμα εκεί, στο μυαλό του Θεού; Φωνή Σολωμού: Ναι μητέρα. Εδώ είμαι, μαζί Του. Αγγελική: Διονύσιε αγόρι μου, μήπως υπάρχει μια μικρή θεσούλα και για μένα, δίπλα σας;»

Κατά την αξιολόγηση του εργαστηρίου, διατυπώθηκαν σκέψεις από τους συμμετέχοντες και διαφάνηκε η έντονη συναισθηματική τους εμπλοκή. Ορισμένοι μάλιστα συμπεριέλαβαν όλη τους την εμπειρία απαγγέλλοντας με την τεχνική της χορικής απαγγελίας, στο τέλος του εργαστηρίου ένα στίχο, όπως: *Κι υψώναν με χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη (B9), Συχνά τα στήθια εκούρασα, ποτέ την καλοσύνη (B18), Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει, (B2) Μεγάλο πράμα η υπομονή. (B5)*

Στη συνέχεια μεταφέρθηκαν εικοσιένα χρόνια μετά, στο 1842, και με αφορμή την επιστολή του Σολωμού προς τον Γ. Τερτσέτη, όπου καταγγέλλει τη διαφθορά, την αδικία και το σχολαστικισμό («Πάνε εικοσιένα χρόνια που σαν σήμερα η Ελλάδα έσπασε τις αλυσίδες... Και για το σήμερα τι να ειπώ; Η διαφθορά είναι τόσο γενική κι έχει τόσο βαθιές τις ρίζες, που σε κάνει να σαστίζεις. Μόνο όταν οι αφορμές της διαφθοράς εξολοθρευθούν πέρα ως πέρα, θα μπορέσουμε να έχουμε μια ηθική αναγέννησι.») (Απαντα, 1971: 323), έγραψαν στο προσωπικό τους ημερολόγιο σκέψεις που τις ανακοίνωσαν στην ομάδα. Τέλος, αξιολόγησαν την εμπειρία από το συνολικό εργαστήριο και την άμεση διασύνδεσή του με τη σημερινή κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η επαφή με τον καθαρτήριο και πάμφωτο λόγο του εθνικού μας ποιητή μας θυμίζει τη ρήση του Ελύτη, που μας παρότρυνε: «Μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμό και Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη». Γιατί «ο στριτζωμένος Επτανήσιος έρχεται κι αποκαθιστά πάντοτε -και στα δυσκολότερα-, με το Ύψος του, την τάξη του κόσμου. Δεν αφήνει περιθώρια για την απόγνωση» (Αρμάος, 2015: 22). Είν' αυτός που ξέρει να καλύπτει το χάσμα του σεισμού, με άνθια πλουμιστά και μύρια λούλουδα. (B', απόσπ. 22). Να μας θυμίζει πως μπορούμε «στο σκότος να απαντάμε με φως. Στο κακό με καλό. Να κάνουμε την ψυχή μας να ανθίσει και τότε θα ανθίσει ολόκληρος ο κόσμος» (Μαλεβίτσης, 1997: 33) και πως «το μέλλον μας θα είναι μεγάλο, όταν όλα στηριχθούν στην ηθική, όταν θριαμβεύσει η δικαιοσύνη, όταν τα γράμματα καλλιεργηθούν όχι για μάταιη επίδειξη παρά για το όφελος του λαού, που έχει ανάγκη από παιδεία κι από μόρφωσι όχι σχολαστική. Τότε θα έχουμε- ή μάλλον θα έχουν τα παιδιά μας- μια ηθική αναγέννησι και το μέλλον θα είναι μεγάλο.» (Απαντα, 1971: 323).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανωνύμου του Έλληνοσ. (1980 [1806]). *Ελληνική Νομαρχία ήτοι Λόγος περί Ελευθερίας*. Αθήνα: Κάλβος.
- Άπαντα Εθνικών Συγγραφέων - Δ. Σολωμός. (1971). *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*. Αθήνα: Μπίρης.
- Αρμάος, Δ. (2015). *Η 'κόψη που μετράει', Ο ποιητής Διονύσιος Σολωμός*, Αθήνα: Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος & Εκδ. Γαβριηλίδης.
- Athanases, S. Z. (2005). Performing the drama of the poem: Workshop, rehearsal, and reflection. *English Journal*, 95(1), 88-96.

από κάποιον φίλο του πατέρα του Κόντε Σαλαμών: *Πού ήσουν μικρέ πριν γεννηθείς; και ο μικρός Διονύσιος απάντησε: «Στο μυαλό του Θεού.»*

- Elting, S. & Firkins, A. (2006). Dramatizing poetry in the second language classroom. *English Teaching: Practice and Critique*. 5(3), 127-136.
- Emert, T. (2010). Talking to, Talking about, Talking with: Language Arts Students in Conversation with Poetic Texts. *The English Journal*. 99(5), 67-73.
- Ferguson, K. (2014). Performing Poetry: Using Drama to Increase the Comprehension of Poetry. (Research Monograph). *What works? Research into Practice*, 52.
- Hughes, J. (2000). Drama as a learning medium: Researching poetry. *Primary Educator*, 6(3), 19-24.
- Καβάφης, Κ.Π. (1963 [1982]). *Ποιήματα (1896-1918)*. τόμ. Α', Αθήνα: Ίκαρος.
- Καψωμένος, Ε. Γ. (1992). 'Καλή 'ναι η μαύρη πέτρα σου'. *Ερμηνευτικά κλειδιά στο Σολωμό*. Αθήνα: Εστία.
- Λιαντίνης, Δ. (1989). *Χάσμα Σεισμού, ο φιλοσοφικός Σολωμός*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Μαλεβίτσης, Χρ. (1997). *Ο Νεοελληνικός Λόγος. Δώδεκα Έλληνες συγγραφείς*. Αθήνα: Αρμός.
- McCaslin, N. (1999). *Creative Drama in the Classroom and Beyond*. New York: Longman.
- Morgan, N. & Saxton, J. (1988). Enriching Language Through Drama. *Language Arts*, vol. 65 (1).
- Μοσχολιάκης, Π. (χ.χ.). *Αγγελική Νίκη Σολωμού η Διάφανη*. Αθήνα: Πολυχώρος Vault.
- Neelands, J. (1990). *Structuring Drama Work: A Handbook of Available Forms in Theatre and Drama*. T. Goode (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Παλαμάς, Κ. (1970). *Διονύσιος Σολωμός*. Αθήνα: Εκδοτική Ερμής.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2004). *Η διδακτική αξιοποίηση της δραματοποίησης στο μάθημα της Γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο*. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή. Αθήνα.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2007). *Με τη γλώσσα του θεάτρου. Η διερευνητική δραματοποίηση στη διδασκαλία της Γλώσσας*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2010). *Παιδαγωγική του θεάτρου*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Σίλλερ, Φρ. (2015). *Επιλογή από το έργο του*. (μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης), Αθήνα: Στιγμή.
- Σπανός, Γ. (2010). *Διδακτική Μεθοδολογία: Η διδασκαλία του Ποιήματος (τόμ. Α')*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Τσιρόπουλος, Κ. (1986). *Μάθημα Ελευθερίας*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των φίλων - Ο νέος Ελληνισμός Γ'.
- Vodickova, M. (2009). Interpretation of Poetry Through Drama Activities. *Journal of NELTA (Nepal English Language Teachers' Association)*. 14 (1&2). 146-150.
- Young, Ch. & Nageldinger, J. (2014). Considering the Context and Texts for Fluency: Performance, Readers Theater, and Poetry. *International Electronic Journal of Elementary Education*. 7(1), 47-56.